

HEROJIŠKUMO PROBLEMA JUST. MARCINKEVIČIAUS POEMOJE „KRAUJAS IR PELENAI“

M. BIELIAUSKIENE

Pastaraisiais metais lietuvių literatūroje pasirodė keletas poe­mų, kurių svarbiausia turinio atžvilgiu ir įdomiausia formos požiūriu yra Just. Marcinkevičiaus herojinė poema „Kraujas ir pelenai“. Ji labai greit tapo visų mėgiama ir skaitoma. Apie šią poe­mą rašę literatūros kritikai pirmiausia iš­kėlė nepaprastą jos emocinę įtampą, didelį betarpiškumą ir savitumą,— pabrėžė, kad ji priverčia skaitytoją naujai pamatyti hitle­rininkų ir jų pakalikų—buržuazinių nacionalistų sudeginto lietuviško kaimo tragediją, giliau suprasti ją. Poema skamba neapykantos ir kovos aistra. Šios aistros, rodos, kupina kiekviena eilutė, kiekviena ląstelė; tai kova už didelius ir šviesius idealus, už žmogų, už jo teisę gyventi ir kur­ti, už jo asmenybę; tai kova prieš žmogaus pažeminimą, prieš religiją ir religinę moralę, prieš savininkiškumą, individualizmą, egoizmą, prieš visa, kas neleidžia žmogui pajusti ir suprasti savo jėgą, savo šventą tei­sę gyventi ir kovoti. „Kova už laisvą žmogų čia nuskamba su anksčiau poeto kūryboje neregėtu tragizmo skausmu ir heroizmo triumfu, pasiek­dama nepaprastą proto, jausmo, valios ir raumenų įtampą“¹,— taip rašo apie šią poe­mą literatūros kritikas K. Ambrasas, labai stipriai užakcen­tuodamas heroikos motyvus poemoje. Tą pabrėžia ir visi, vienaip ar ki­taip nagrinėję šią poe­mą.

Mūsų kritikoje kažkodėl įsivyravo tendencija spręsti apie heroiką šioje Just. Marcinkevičiaus poemoje vien tik iš poemos veikėjų, kaimo mirties scenos vaizdų. Šis herojinis motyvas, anot K. Ambraso, stiprėja priklausomai nuo autoriaus vienokio ar kitokio reagavimo: „Skaitant poe­mą, nesunku pastebėti, kad herojiniai tonai visada stipriausiai skam­ba ten, kur autorius nori pabrėžti savo sutikimą, pritarimą, savo pasigė­rėjimą“². Poetas pritaria Napaliui, užtat jo „personažas visur apgaubtas herojine ir simboline aureole“³; Motina „iš esmės yra ištiesai sąlyginio ir ištiesai herojinio plano“⁴ veikėjas; senio Daunio mirtis „įgauna hero­jinių ir simbolinių spalvų“⁵; dargi Jurgos ir Napalio susitikimas mėne­sienos naktį apgaubtas „didybės, heroikos aureole“⁶,— šitaip teigia K. Ambrasas. „Kaimo žmonėse poetas suranda tiek heroizmo ir išgar­bina kovą, neapykantą, mirtį— protestuojant, stovint, o ne atsiklau-

¹ K. Ambrasas, Literatūros akiračiai, Vilnius, 1962, p. 12.

² Ten pat, p. 19.

³ Ten pat, p. 21.

⁴ Ten pat, p. 22.

⁵ Ten pat, p. 23.

⁶ Ten pat, p. 23.

pus"⁷ — kitoje recenzijoje tvirtina R. Pakalniškis. Pánašiai poemos veikėjus traktuoja ir D. Judelevičius⁸ bei kiti šios poemos recenzantai ir nagrinėtojai.

Antra vertus, tenka susidurti ir su diametrališkai priešinga nuomone. Patsai poetas pasakoja, kad dažnai per skaitytojų konferencijas mūsų respublikoje ir per pjesės „Kraujas ir pelenai“ aptarimą Maskvoje jis buvo užklaustas: „Ar iš tikrųjų Lietuvoje tebuvo tokia silpna partizaninė kova, kokią jūs pavaizdavote savo poemoje?“ Žinoma, kad tarybiniam skaitytojui, pripratusiam prie Baltarusijos ar Ukrainos partizaninio judėjimo užmojų ir mastų, girdėjusiam ar skaičiusiam apie Lietuvos partizaninių junginių žygius, poemoje „Kraujas ir pelenai“ duotas partizaninio judėjimo prieš okupantus vaizdas atrodo aiškiai per menkas. Šia prasme skaitytojui turi didelę dalį tiesos. Bet tik šia, nes literatūros kūrinys ne istorijos vadovėlis, nes jam svarbiausia yra meninio apibendrinimo gilumas, jo meninių vaizdų kokybinis talpumas. Teko girdėti net ir tokių nuomonių, kad, numetus nuo poemos veikėjų mirties scenos romantinį rūbą, teliktų vien tik taurių žmonių tauri, visai ne herojiška mirtis, nes iš heroikos, esą, reikalaujama kažko žymiai daugiau.

Man regis, nei viena iš šių nuomonių nesutalpina savyje pilnos tiesos. Ir štai kodėl.

Heroikos sąvoka, jos turinys tikrai yra daug platesnis ir didingesnis, negu tas herojinių poelgių krūvis, kurį neša šios poemos veikėjai. Iš Napalio, kaip herojiško charakterio, mes, tarybiniai žmonės, turime teisę reikalauti kažko daug didesnio, negu jis yra nuveikęs. Jeigu į poemos veikėją — motiną žiūrėsime kaip į konkretų žmogišką charakterį, tai turėsime konstatuoti, kad taip ramiai ir kasdieniškai tokiose ne kasdieniškoje aplinkybėse gali pasielgti tik labai valingas ir labai kilnus žmogus. Poetas teigia, kad Motina-Lietuva išliks gyva ir deginama, ir šaudoma: ji amžina. Lietuva išliko, — ir tai asocijuojasi ne vien su išdidumu, taurumu ir nenusilenkimu priešui, bet ir su kova. Ir ne su tokia epizodine, atsitiktine kova, kaip nelabai aiškus Napalio partizanavimas, bet su didele, rūsčia, įsisąmoninta visos liaudies kova prieš savo skriaudėjus. Heroika slypi ne vien gyvo žmogaus išdidume ar išdidžioje mirtyje: visų pirma ji yra aktyvioje kovoje už savo ir savo liaudies teises.

Jeigu į „Kraujo ir pelenų“ personažus žiūrėsime pro šių reikalavimų prizmę, tai noromis nenoromis prieisime išvadą, kad poemos veikėjai mažai dalyvauja tokioje kovoje, mažai joje teparodyti. Bet ir ne toks šios poemos tikslas. Pagrindinis „Kraujo ir pelenų“ patosas — filosofiniuose poeto apmąstymuose, apibendrinimuose, tragiškos mirties priešasčių ieškojime. Net ir Napalys bei Motina — tai simboliai, sąlygojami tam tikrų poeto idėjų, tai lyg tam tikri gyvi filosofinio mąstymo taškai. Tie veikėjai-simboliai išreiškia didelį poeto minties krūvį, tam tikrą idėją. Ir tikrai, jie „apšviesti“ heroikos aureole, „apgauti“ ja, bet ne iš jų plinta ta heroikos šviesa, tas herojinis spindesys, kuris nudažo, apgaubia, persunkia visą poemą.

Poemoje „Kraujas ir pelenai“ aiškiausias, ryškiausias herojinis skambesys plaukia iš paties poeto asmenybės — jo pilietinio „aš“, t. y. iš poemos lyrinio herojaus.

Šis poemos lyrinis herojus įvairiapusis: tai poetas, subtiliai kalbąs apie sunkų tikro poeto darbą; tai Tarybų Sąjungos pilietis Justinas Marcinkevičius, kuris komunizmo ateities vardan sukyla prieš žmogaus pa-

⁷ R. Pakalniškis, Poezija nesustingsta. „Literatūra ir menas“, 1961, Nr. 37.

⁸ D. Judelevičius, Ieškojimai vyksta toliau. — „Literatūros ir meno metraštis“, 1960.

niekinimą, skelbdamas meilę gyvenimui ir neapykantą fašizmui; tai komunistas, išreiškias milijonų žmonių mintis apie teisę gyventi be karo, be kraujo, be mirties; tai pasakotojas, kalbas apie baisų fašistų ir lietuviškų nacionalistų nusikaltimą; tai gyvas kaimo tragedijos liudininkas. Jo pasaulėjauta, idealai, gyvenimo supratimas nušviečia ir nudažo gyvenimiškąją medžiagą, kuri panaudota siužetui vystyti, nuspalvinius veikėjų charakterius ir situacijas. V. Belinskis kitados rašė: „Čia suprantame ne tą subjektyvumą, kuris, būdamas siauras ar vienašališkas, iškreipia objektyviąją poeto vaizduojamų daiktų tikrovę; bet tą gilų, visa apimantį ir humanišką subjektyvumą, kuris parodo kūrėją esant karštos širdies, simpatingos sielos ir dvasiškai savaimingos asmenybės žmogų,— tą subjektyvumą, dėl kurio jis negali apatišku abejingumu būti svetimas savo piešiamam pasauliui, bet turi perleisti per savo gyvąją dvasią išorės gyvenimo reiškinius, o tuo pat ir jiems įkvėpti gyvąją dvasią“⁹.

Ši poeto „gyvoji dvasia“ itin jaučiama tose vietose, kur jis kalba apie kaimo žuvimo priežastis; tai ji, ta poeto „gyvoji dvasia“ yra lyrinis šios poemos herojus, savaip nuspalvinęs mirties ir gyvybės problemą su visais jos atspalviais ir akcentais.

Kaimo mirtis. Kaimo, kurio didžiausias rūpestis buvo „Kaip išviliot iš pusvalakio žemės didesnę duonos kąsnį ir drabužį“, mirtis. Žmonės kalti burvi tik tuo, kad laiku nesuprato hitlerininkų piktų kėslių, vien tuo. Tai šiurpi mirtis; nekaltų žmonių nuolanki mirtis — daugel kartų pabrėžia poetas:

Ir žmonės mirė, taip ir nesupratę,
Jog nekaltumas buvo jų kaltė¹⁰ (p. 110)

O ko gi reikėjo, kad žmonės nežūtų taip nuolankiai, taip beprasmiškai? Kas galėjo sustabdyti mirtį, sustabdyti kančią? Tik aktyvi pačių žmonių kova — teigia poemos lyrinis herojus:

Tas vaikinai — ar ne jis man anądien kalbėjo:
— Man gyvenimas reikalingas tam,
kad galėčiau gyventi.—
Kiek nedaug ir kiek daug jis norėjo!
Brolį mano, vienmetį mano!
Ir kodėl, o kodėl tu nepasakei:
„Man gyvenimas reikalingas tam,
kad galėčiau kovoti“?¹¹ (p. 5—6)

Kad galėčiau kovoti — štai poeto devizas. Kautis dėl gyvenimo, dėl žmogaus, dėl tėvynės. Ne gyvenimą apskritai skelbia ir aukština poetas, o gyvenimą — kovą. Gyventi nori visi, kovoti gali tik tvirtieji. Žmonės nesuprato, kad reikia kovoti, todėl jie žuvo.

K. Ambrasas teisingai pastebėjo, kad „pagrindinė „Kraujo ir pelenų“ gaida sklinda iš kovos trimito“¹². Tas trimitininkas yra poemos lyrinis herojus. Nė vienas iš poemos veikėjų nemažta taip giliai ir nejučia taip stipriai, kaip jis.

Aš nežinau, gal ir yra mirtis,
Skaudesnė už visos tėvynės mirtį;
Tačiau nėra agonijos, kuri
Baisesnė būtų už tautos agoniją.
Jos lūpos godžiai gauda laisvės orą,
Bet jo mažai, bet jo labai mažai.
Ranka mėšlungiškai suspaudžia kardą,
Nes kardas — jos gyvenimas¹³. (p. 96.)

⁹ V. Belinskis, Rinktiniai raštai, Vilnius, 1961, p. 106.

¹⁰ Darbe visur cituojama Just. Marcinkevičiaus, „Kraujas ir pelenai“, Vilnius, 1960.

¹¹ Pabraukimai mūsų.— M. B.

¹² K. Ambrasas, Literatūros akiračiai, Vilnius, 1961, p. 43.

¹³ Pabraukimai mūsų.— M. B.

K. Ambrasas tas kovinės-patriotinės dvasios eilutes pavadino Laisvės ode. Taip, bet kartu tai ir Kovos odė, nes kovą, vien kovą iki galo teigia poetas:

Tik nėsiklaupk, o Prūsija, ant kelių,
Nes ąžuolai stovėdami numiršta.
Geriau pakelk dar sykį savo kardą
Ir atsigerk lig soties priešų kraujo,
Kad jau po to, kada tavęs nebus,
Jiė negalėtų spiaudyt tau į veidą,
Į savo kraujo klaną neprispiovė. (p. 98.)

Štai iš kokio kovos trimito sklinda žmones į mūsų šaukią garsai — į mūsų už taip nuolankiai mirštantį žmogų, už žmogaus laisvę, jo teisę gyventi, už tėvynę.

Bet kas kaltas, kad žmonės mirė tylūs ir paklusnūs? Just. Marcinkevičius prisimena¹⁴, kad vietos gyventojai Pirčiupyje jam pasakoję tokį epizodą: vyrai norėję pulti vokiečius, bet tų vokiečių buvę tiek daug, kad bet koks pasipriešinimas rodėsi esąs beprasmiškas. Čia yra dėl ko susimąstyti. Ar vien dėl to, kad priešas galingesnis, žmogus jau turi mirti? Ar visada laimi skaičiumi galingesnis? Ir mirštama nevienodai: vieni miršta nuolankiai galvas nusiųrę, kiti kovodami. Kodėl taip atsitinka? Kas palaužia žmogaus valią, kas priverčia nutilti jo žmogiško orumo balsą? Štai kokie klausimai jaudino poetą, ir kaip tik į tuos klausimus atsako poemos lyrinis herojus. Poema švyti ne vien mirties scenų herojiška šviesa, bet ir atskleidžia tos šiurpios mirties priežastis, apmąsto jas. Gal vienas Martynas kaltas, kad žuvo visas kaimas? Ne, atsako poetas. Martynas buvo išorinė priežastis, kuri pagreitino mirtį. Martynas kaltas, bet ne kalčiausias: kalčiausias tas, kas ir Martyną privedė prie išdavystės: visa ta praeities (o ir kapitalistinių šalių dabarties!) išnaudotojiškų socialinių santykių sistema; kalta religija, amžių amžiais skiepijusi anti-humanišką nesipriešinimo blogiui moralę.

Ką jūs galvojat, motinos?
Kodėl jūs nepasakėte vaikams,
Kad visame dideliame pasauly
Yra tik vienas žodis: „neapykanta“?
Kodėl jūs mokėt juos ištarti žodį „meilė“,
Slebizavoti žodį „teisingumas“?
Yra tik vienas žodis: „neapykanta“. (p. 100.)

Neapykanta fašizmui ir kova prieš jį — štai kas galėjo sulaikyti žudiko kardą. Šią mintį poetas kartuoja nuolatos; jis nutraukia veiksmą, kreipiasi į poemos veikėjus ir skaitytojus, aiškina jiems ir vis pabrėžia, kad fašistų svastika — tai tasai pats kryžius, kurį kitados savo kardais nešė lietuvių ir prūsų giminėms šunes-riteriai kryžiuočiai; tas pats, tik dar baisesnis.

Ir visa, ką tu mums davei, tėvyne,
Kerštu ir neapykanta paversim.
Kerštu ir neapykanta!
Ar dar yra pasaulyje ir meilė?
Ar dar yra pasauly teisingumas?
O kur jie buvo — meilė, teisingumas,
Kai Prūsija, iškėlus galvą, mirė,
Kai karštos širdys uždegė Pilenus?
Yra tik vienas žodis: neapykanta.

Gal jūs nūnai užmiršot šitą žodį?
Gal jūs tėvų tėvai jo neišmokė,
Kad vėl per mūsų žemę godžiai šliaužia
Ir savo prisilietimu ją teršia
Pasaulio gėda — kryžininkų ainiai? (p. 99.)

¹⁴ Autorės pokalbis su Just. Marcinkevičium, 1962 m. balandžio mėn.

Taip teigia poetas. Iš čia kyla poemos kovos dvasia, iš čia sklinda herojiškumo spinduliai. Poemos lyrinis herojus, jo pasaulėžiūra, jo idealai, charakterio monolitiškumas duoda jam pilną teisę vadintis poemos herojumi pilniausia to žodžio prasme. Pagal šio herojaus kriterijų yra vertinami visi poemos veikėjai. Poemos lyrinis herojus nėra abejingas kaimo tragedijos atpasakotojas; jo žodis dega meile ir neapykanta, kovos aistra ir tikėjimu ateitimi. Lyrinio herojaus estetiškas idealas — žmogus, laisvas nuo religinių dogmų, nuo savininkiškos moralės, suprantąs gyvenimo tikslą ir prasmę, pats kovojąs ir kitus kelias į kovą už žmogaus asmenybės visapusišką išvadavimą, už tėvynės laisvę, už ateitį. Visi poemos teigiami veikėjai yra tarsi atskiros dalys, tarsi atskiri poetinio-filosofinio mąstymo taškai, kurie visumoje sukuria estetinį lyrinio herojaus idealą.

Tačiau, antra vertus, patys poemos veikėjai yra ne tik simboliai, bet ir realūs žmonės, turį tam tikrą realių poelgių krūvį, savaip santykiuoją su gyvenimo realijomis, su karu ir kova. Jie visi (išskyrus gal Jurgą), kaip teisingai pastebėjo V. Kubilius¹⁵, ieško savo gyvenimui, savo veiksmams pateisinimų, sunkiai ir skaudžiai stengiasi suvokti gyvenimo tikslą, prasmę. Ir todėl Napalys ir senasis Daunys, Motina, Dzidorius ir Rasiuka,—jie visi daugiau ar mažiau savo poelgiuose turi heroikos elementų.

* *
*

Pradėkime nuo Napalio. Jo konkretus žygdarbis, bent toks, koks jis parodytas poemoje, yra gana atsitiktinio pobūdžio: nebūtų pasitaikę miške vokiečių motociklininkų, nebūtų tie motociklininkai žuvę; nebūtų gal ir fašistų keršto kaimui. Čia, žinoma, yra tam tikras poemos autoriaus nenuoseklumas — jis kartais duoda savo veikėjams didesnę vidinę potencialią, didesnes galimybes, negu jų atliekami žygdarbiai. Bet ne tai svarbiausia. Svarbiausia yra tai, kad Napalys, reikalui esant, gali įtempti visas fizines ir dvasines jėgas dideliame žygdarbiui atlikti, gali nuvesti paskui save kitus. Tai rodo scena miškelyje: jis pasiryžta būti aktyviu kovotoju. Napalio charakterio herojišką prigimtį papildė ir paskutinės jo gyvenimo minutės: jis prisipažįsta nušovęs vokiečių, tikėdamasis tuo išgelbėti visą kaimą: kova neįmanoma be pasiaukojimo. Botelis išsigando jo drąsos:

Drąsa yra ne tik jėga. Ji — vadas.
Negalima to berno su visais
Kieme palikt — jį reikia likviduoti,
Nes jo drąsa žmonių vada pavirs.
Ir Botelis įsakė tai, kas reikia. (p. 113)

Hitlerininkai, Napaliui matant, įstumia Jurgą į ugnį. Mylimas žmogus ugnyje: ar gali būti didesnis skausmas! Lyg ir norėtusi, kad Napalys, matydamas Jurgos mirtį, imtų aktyviau veikti... Jis gi kovotojas; jame poetas stengėsi įkūnyti savo kovos supratimą, kovos apoteozę. Bet poetas lieka ištikimas jau minėtam savo nenuoseklumui (potencialia didesne, negu žygis), ir jis konstatuoja:

Dabar jau bernui buvo daug lengviau.
Jis buvo miręs. Ir todėl jis ėjo
Neatsigręždamas.¹⁶ (p. 114)

¹⁵ V. Kubilius, Poemos keliai.—„Pergalė“, 1961, Nr. 4, p. 155.

¹⁶ Pabraukta mūsų.—M. B.

Taigi, Napalio mirties scena iš herojinio plano čia pereina į filosofinį; realiai vaizduojama mirties scena perauga į romantinį iš gyvenimo pasitraukiančio jauno, labai tam gyvenimui reikalingo, žmogaus vaizdą:

... Tik ant kalnelio
Sustojo atsikvėpt. Sviesi galva
Iš pakalnėlės rodėsi kaip saulė.
Prasti ir šiurkštūs berno marškiniai
Išsipūtė, pagavę vėjo gūsj.
Ir visas jis pasiruošė skridimui.

Kareiviai ėmė taikyti į saulę.

Jis negirdėjo šūvio, tik pajuto,
Kad žemė ima slysti iš po kojų,
Ir kūnas tapo lengvas tarsį pūkas.
Tada jisai dar kartą pasispyrė
Ir suplasnojo rankom. Ir nuskrido. (p. 114.)

Saulė poemoje simbolizuoja gyvenimo esmę, prasmę, tikslą. Iš konteksto aišku, ką reiškia ir paukščio — erelio skridimas: tai paskutinė kovotojo teisė nelikti vergu. Todėl mums aiški ir filosofinė Napalio mirties potekstė: tai žmogaus-kovotojo pasinaudojimas paskutine teise.

Napalys yra veikėjas, atstovaujās teigiamam pradui poemoje, tai įdomiai užmanytas herojinio plano personažas, simbolizuojās ir paties autoriaus kovos supratimą. Gaila tik, kad ir jis kažkoks valstietišškai nenuseklus, daugiau filosofuojantis, negu veikiantis. Napalys nepakeltas iki herojiškos asmenybės. Tai herojus, kurio žygdarbį pasiglemžė mirtis.

Nagrinedamas poemą, K. Ambrasas rašo, kad joje labai aiškiai išsiskiria du planai: buitinis ir herojinis. Toks skirstymas kažin ar teisingas. Heroika nėra kažkoks labai nepaprastas, išimtinis tarybinių žmonių bruožas; karo metais tarybinės liaudies heroizmas buvo perdėm masiškas. Heroizmas pasireiškia ne tik kažkokioje ypatingoje sferoje, bet ir kasdieniniame žmonių gyvenime. Heroika neišvengiamai yra susijusi su tarybinio žmogaus prigimtimi, su jo pasaulėžiūra ir pasaulėjauta, su jo idėjomis ir visuomeniniu sąmoningumu — tai savo ruožtu siejasi su realijomis, socialiniais santykiais. Herojiškumo negalima sutapatinti su didybės, romantikos sąvoka; tarybiniams žmonėms kovos **herojiškumas yra būtinybė**. Tuo tarpu jau minėtame K. Ambraso straipsnyje visa, kas tik poemoje piešiama daugiau ar mažiau romantiniame plane — jau atrodo herojiška, kas tik didinga — herojiška, kas poetizuojama — taip pat atrodo herojiška. Taip žiūrint į herojiškumą, pati heroikos sąvoka nustoja savo konkretumo: atrodytų, tereikia vieną ar kitą reiškinį nupiešti aistringom emocinėm spalvom, ir tai jau bus herojiška.

Tad kas gi yra toji heroika, kas būdinga tikrai herojiškam charakteriui? Žinoma tarybinės literatūros kritikė S. Štut, nagrinėdama herojiškumo prigimtį, iškelia labai svarbią mintį: „Herojiškas charakteris neturi būti paprastas — tai būtų netiesa, palyginus jį su jo žygdarbiu, reikalaujančiu ypatingo, toli už bendrų įprastų rėmų išeinančio, įtempimo. Bet herojiškas charakteris neturi būti ir išskirtinis, nepaprastas — tai būtų netiesa, palyginus jį su aplinka, su kitais žmonėmis, sugebančiais ir faktiškai atliekančiais tokius pat ypatingus žygdarbius jei ne vienu metu su juo (t. y. su herojišku charakteriu.— M. B.), tai kitu ir kitoje vietoje“¹⁷.

Su šia mintimi tenka sutikti, jei mes esame tos nuomonės, kad **galimybė** atlikti herojišką žygdarbį yra būdinga visiems, o ne kokiems nors ypatingiems žmonėms.

¹⁷ Жизнь, герой, литература.— Сборник литературно-критических статей, М., 1961, стр. 421.

Bet kas tipiška tame herojiškame paveiksle? — klausia toliau kritikė. — Paprastumas ar nepaprastumas? „Sudėtingas, nevienareikšmis to charakterio tipiskumas tuo ir pasireiškia, kad jis (t. y. charakteris. — M. B.) nėra tipiškas paprastai ir nepaprastai, ir dargi ne kažkokiais trečiais, su kažkokiais ten miglotais bruožais žmonių grupei, kurioje lyg susijungtų paprasta ir nepaprasta vienu laiku ar pavymui vienas po kito: herojiškam paveiksliui tipiška kažkas labiau reikšminga — paprasto pavirtimas nepaprastu“¹⁸.

Herojiškumas — tai žmogaus dvasinių ir fizinių jėgų koncentracija tokiu atsakingu momentu, kai ir padaryti (ko nors) negalima ir nepadarinti taip pat negalima¹⁹. Vienas nepadarys, o kitas tuo pat metu — padarys, nors ir „negalima“, nors to, kito, dvasinės ir fizinės potencijos įtemptos iki paskutinės ribos. Tačiau žygdarbį įkvepia tikrai dideli siekimai. Heroikos sąvoka visada susijusi su socialinės teisybės, istorinės pažangos, gėrio supratimu. Todėl herojiška bus tik tai, kas tarnauja žmonijos ateičiai, progresui, gerovei, žodžiu, kilniems tikslams. Svarbu ne tik žmogaus drąsa, jo atliktas (nors ir atrodo, kad „negalimas“) darbas, bet ir tai, vardan ko tas darbas atliktas. Juk Prometėjo heroizmas tai ne vien jo išdidi kančia, jo nenusilenkimas dievams, bet visų pirma kančios esmė, jo sąmoningas suvokimas — vardan ko ta jo kančia. Ir, vis dėlto, **kova yra būtinas herojiškumo elementas**. Tegu tai bus kova su priešiu, su pačiu savimi, su gamtos stichija, bet tegu tai bus **įsisaūmoninta kova** dėl kilnių idealų, dėl aukštų siekių, dėl žmonių laimės ir gerovės. Mūsų heroizme tipiška yra tai, kad eilinis paprastas tarybinis žmogus **reikalingu** momentu pasirodo esąs pajėgus pakilti iki žygdarbio ir atlikti tai, kas **reikalinga** visuomenei, dargi jei tai atlikti ir atrodytų negalima.

Zinomas tarybinis poetas Vl. Lugovskojus savo knygoje „Mintys apie poeziją“ pasakoja: „Vieną kartą aš perskaičiau Makšimui Gorkiui savo eilėrašį „Mokytojas“ — apie jauną mokytoją-komjaunuolį, kurį nukankino basmačiai. Mes į šį kaimą įsiveržėme per vėlai, ir jis mirė ant mūsų rankų. Šio eilėraščio pabaiga buvo tokia:

Mirk lengvai ir ramiai,
Mokytojau Safar-All!

Gorkis baisiai mane barė už šią pabaigą. Jis sakė: „Kaip jūs galite rekomenduoti tarybiniam žmogui numirti lengvai ir ramiai! Tarybinis žmogus turi kovoti iki paskutinės gyvenimo sekundės todėl, kad jis gyvena ne tik sau, bet ir didingai ateičiai“. Aleksejus Maksimovičius tada pasakė nuostabią frazę: „Žmogus privalo kovoti su mirtimi, kaip milžinas su milžinu“. Aš pakeičiau eilėrašio pabaigą ir amžiams įsiminiau tuos Gorkio žodžius“²⁰.

„Kovoti su mirtimi, kaip milžinas su milžinu...“ — tą patį teigia ir mūsų nagrinėjamos poemos lyrinis herojus. O apie Nepalį to, deja, nepasakysi.

Stebina savo didybe, žavi kilnumu, kiekvienam tarybiniam žmogui yra priimtinos dėl savo skelbiamų idealų ir kovos tikslų paskutinės senjo Daunio gyvenimo minutės. Jo protestas prieš amžių amžiais skiepytą senąją moralę iškyla kaip didelis žygdarbis, pareikalavęs nepaprasto

¹⁸ Жизнь, герой, литература.— Сборник литературно-критических статей, М., 1961, стр. 422.

¹⁹ Зг. N. Ostrovskis, Kaip grūdinosi plienas.

²⁰ Вл. Луговской, Раздумье о поэзии, М., 1960, стр. 210—211. (Versta mūsų-М. В.)

fizinių ir dvasinių jėgų sutelkimo ir nukreiptas į didelį tikslą — išlaisvinti žmones iš tos religinės moralės pančių.

Daunio paveikslas gana sudėtingas. Pradžioje jis valstietis, kurio, atrodė, nepalietė dabartis, nepalietė epochos sudėtingumai: toks Daunys galėjo būti visada. Jis gyvena savo vidinėmis problemomis. Tai jautrios, kūrybingos sielos žmogus. Tačiau po ramia savo išore Daunys slepia didelį sielvartą — jo sūnus Pijus nekalba ir negirdi. Šį savo skausmą dievdirbys Daunys išreiškia išskaptuotame Motinos veide su kietai sučiauptomis lūpomis. Motinos veidas su sučiauptomis lūpomis ir „niemka, glušas“ Pijus tarsi simbolizuoja, sujungia visą praeities socialinių santykių našta, kuri neleidžia žmogui atviromis akimis žiūrėti į pasaulį, užgožia jo vidinį grožį, gyvenimo esmės suvokimą.

Kaip ir daugeliui dievdirbių, senajam Dauniui nebūdingas aklas tikėjimas į dievą; jo išdrožtas dievas — valstietiškas, tylus, „sučiauptomis lūpomis“; tai medyje įsikūnijęs susitaikymas su esama padėtimi, nuolankumas, baimė. Šis Daunio dievas „stebuklingas“, bet didžiausio stebuklo — gražinti Pijui kalbą — jis, deja, nepajėgia.

(Tarp kitko, ši „dievo buvimo“ tema, matyt, labai jaudina poetą. „Publicistinėje poemoje“ jis dar kartą grįžta prie jos ir panašiai traktuoja; dievas „tikro“ stebuklo atlikti negali, vadinasi, jo nėra.

Jeigu tu iš tikrųjų esi,
Ir esi visagalis,—
Tai padaryk stebuklą:
Leisk, kad šį vakarą
Atsikeltų mano motina
Iš mirties patalo.²¹

Žvakė užgeso,
Ir sieloj nutrūko kažkas.
Nejvyko stebuklo.
Mirė ne motina, o dievas...²²

Dievas negali pakeisti objektyvaus gamtos dėsnių. Krikščioniškos moralės esmė — atnešti žmonėms skausmą, vargą, nelaimes, prislėgti juos. „Publicistinėje poemoje“ ši tema sprendžiama daugiau intymių jausmų aspektu, tačiau savo skambėjimu, aistringumu patosu yra nūdieniška ir susišaukia sprendimo pobūdžiu su ta pačia tema „Kraujyje ir pele-nuose“).

Daunys, išliedamas savo sielvartą nebyliose Motinos veido linijose ir nesulaukęs stebuklo, — jau suabejoja dievu: „Koksai tu, dieve, neteisingas...“ (p. 36). Toliau šis abejojimas auga ir kulminaciją pasiekia kaimo sudeginimo scenoje. Žmonės ir deginami nesupranta, dėl ko jie turi mirti. „Jų nekaltumas buvo jų kaltė“, — nuolat pabrėžia poetas. Šie žodžiai — ne lakus aforizmas, ne vien mirties simfonijos refrenas, — tai gilus poemos lyrinio herojaus susimąstymas, nes jis supranta, kas dėl to kaltas: kryžius — žmonių kančios, nelaimių ir mirties simbolis; toks jis buvo anksčiau, toks jis liko ir dabar. Taip teigia mums ir poemos scenos, ir vaizdai. Kryžiaus moralė pagrįsta kardu, o kardo moralė — kryžiumi. Po tuo kryžiaus ženkle žmonės šliaužiojo, prislėgti nuolankumo blogiui, pasyvumo, smulkiasavininkiškų įpročių, religinio fanatizmo. Čia — pats didysis žmogaus priešas ir, kol jo nenugalės, žmogus bus nelaimingas ir pažemintas. Šitaip aiškina poetas kaimo tragedijos priežastis. Ir Daunys, išdrožęs Motinos veidą su užčiauptomis lūpomis (kad kartais iš tų lūpų neišsprstų skundas ar skausmo šauksmas), — faktiškai padėjo juodos-kryžiaus moralės skelbėjams bei skleidėjams,

²¹ Just. Marcinkevičius, Publicistinė poema, 1961, p. 13.

²² Ten pat, p. 14

tiems, kurie neša mirtį ir kančią, padėjo paruošti žmones mirčiai. Tai didi tragedija. Daunio talentas, jo menas tarnavo žmogaus priešui, reakcinei moralei. Kryžius... Ne veltui Botelis atpažino jį.

Jo kopytėlėj dažnas atpažins
Senujų vokiečių architektūrą.
O spinduliai aplinkui — juk tatai
Kuo subtiliausiai išreikšta idėja
Visam pasauly viešpataut ir šviesti.
Ir vokiečių tauta dabar ją vykdo. (p. 115.)

Su koku piktu sarkazmu poetas atskleidžia tą „idėją“!

Tatai jos misija ir pašaukimas.
Per ilgus amžius įsčiose glūdėjus,
Tautos idėja bandė pasireikšti
Ne vieną kartą kryžium ir kardu. (p. 115.)

Botelis nori turėti savo idėjos simbolį — kryžių. Jis liepia Dauniui kryžių nupiauti, kad tasai nesudegtų drauge su žmonėmis ir kaimo trobesiais.*

Senis Daunys pasilenkė prie kryžiaus —

Ir kad susopo Rapolo širdis!
Net užsimerkė senis iš to skausmo.
Jis vėl išvydo Motiną, kuri
Ant kelių laikė savo gyvą kančią —
Suspaudus lūpas, kad nesudejuotų
Ir kad prieš dievą balso nepakeltų. (p. 116.)

Matydamas, kaip nuolankiai miršta kaimo žmonės, Daunys supranta, kad nuo mirties juos galėjo išgelbėti tik kova.

Bet jo galvoj kaip vaisius brendo žygis,
Kuriuo jįsai tikėjosi žmonėms
Atverti lūpas, jų rankas išjudint. (p. 116.)

Sie vaizdai leidžia paprieštaraut K. Ambrasui, kuris, nagrinėdamas Daunio paveikslą, labai teisingai pastebėjęs šio charakterio dinamiškumą, jo tragiškos biografijos peraugimą mirties scenoje į herojišką, net kelis kartus, daug nesigilindamas į Daunio charakterio idėjinę potekstę, pabrėžia, kad „pirminis jo nuolankumas kulminaciniame poemos taške išsilieja tragiškai herojišku protestu prieš savo buvusį nuolankumą“²³.

Ir toliau:

„Rapolas žūva, bet jau supratęs ir pasmerkdamas savo buvusį nuolankumą ir jo skiepytoją — bažnyčią“²⁴.

Siuose K. Ambraso žodžiuose, žinoma, yra nemaža tiesos. Tačiau, man regis, kritikas čia pamiršta, kad Daunys sukyla ne vien prieš savo nuolankumą. Mirties scenoje šis poemos veikėjas pervertina visas praities vertybes ir sukyla prieš bažnyčią — kryžių, prieš jų skiepytą nuolankumo idėją todėl, kad žmonėms atvertų lūpas, jų rankas išjudintų. Daunys negalvoja kaip Napalys, girdi, kaip gali fašistai žudyti nekaltus žmones, jis neina tylėdamas į mirtį. Daunys žino, kad fašistai gali ir žudo, ir jis sukyla, nes supranta, kad ši mirtis atėjo į ramų Džukijos kaimelį tik todėl, kad šio kaimo žmonės gyveno sučiaupę lūpas.

Reikėjo šauksmą jai idėt į lūpas
Prieš neteisybę ir prieš kančią. Šauksmą,
Kurs būtų tarsi vėliava žmonėms

²³ K. Ambrasas, Literatūros akiračiai, 1961, p. 20. (Pabraukta mūsų.— M. B.)

²⁴ Ten pat, p. 21. (Pabraukta mūsų.— M. B.)

Jų kovoje prieš **aklą nuolankumą**.
 Taip, taip, jo rankos mokė žmones kęsti
 Ir nesipriešinti — tai vergo rankos.
 O, jeigu jos išdrožę būtų šauksmą,
 Tik vieną šauksmą — gal nebūtų šiandien
 To kraujo, tos ugnies! Gal ir nebūtų
 Tų rankų, nuleistų bejėgiškai akių,
 Kaltai bežiūrinčių į savo mirtį...
 Gal daug tų rankų būtų ginklą radę
 Ir vietoj kryžiaus jį dabar pakeltų...

Jausdamas savo kaltę, Rapolas stengiasi nors paskutinę akimirką išjudinti žmones. Poemoje labai ryškiai jaučiame tą, mano jau minėtą anksčiau, perėjimą „iš paprasto į nepaprastą, apie kurį kalbėjo kritikė S. Stut.

Iš tos nuolat akcentuojamos nuolankumo problemos išplaukia ir poeto publicistiniai monologai, lyrinio herojaus kaltinimai, kurie, neretai pertraukdami poemos veiksmą, sustiprina poemos herojinį skambėjimą. Lyrinis herojus dar labiau įkaitina minties įtampą, apibendrina meninį vaizdą, sudeda paskutinius akcentus:

(O koks gudrus ir koks klatingas priešas!
 Jis pirma kryžių atsiuntė ir juo
 Išmokė žmones **aklo nuolankumo**,
 Paskui jau pats atėjo su kardu.
 Ir žmonės mirė tylūs ir paklusnūs.)
 Aš kaltinu — visus, visus, visus,
 Išmokusius lietuvių **nuolankumo!**
 Pirmoj eilėj aš kaltinu bažnyčią,
 Nes ji išmokė žmogų atsiklaupiti,
 O atsiklaupus galima tik mirti,
 Bet ne kovoti.

Kaltinu ir jus,
 Pabėgusius nuo savo liaudies keršto,
 Bet mokiusius ją meilės, paklusnumo
 ir šaudžiusius į tuos,
 Kur ginklu remdamiesi atsistojo
 Ir kėlė dar beklūpančius... (p. 117.)

(Visur pabraukta mūsų.—M. B.)

Daunys sukyla prieš tuos žmonių skriaudėjus, galvodamas ne tik apie save, kaip tvirtina K. Ambrasas, ne pasmerkdamas tik savo nuolankumą, bet — o tai jau žymiai svarbiau! — savo likimo draugų pasyvumą ir nuolankumą. Jis norėjo pamėginti pakelti savo kaimynus į kovą. Savo žygdarbį senasis Daunys atlieka tokiomis sąlygomis, kai, rodos, nieko padaryti negalima: jis sukaupia visas savo jėgas, įtempia visą valią; tai žygis žmogaus, jau supratusio, kad gyvenimas duotas ne tam, kad gyventume, o tam, kad kovotume. Čia šis eilinis žmogus pasireiškia kaip tikrai herojiška asmenybė, kuria mes galime didžiuotis. Ir dar vienas momentas, kurį dažnai apeina kritikai, bet kuris, mano nuomone, yra labai svarbus mūsų nagrinėjamai temai. Daunio žygdarbis — tai ne žygdarbis dėl žygdarbio, ne veiksmas sau, tai žygdarbis visiems. Kaip tik Daunio paveiksle iškyla aiški demokratinė heroizmo prigimtis: „Tegu herojiškumo pradžia priklauso vienam, bet to herojiškumo praktinė reikšmė yra kaip tik toji — patraukti paskui save mases, be kurių ir ryškiausia iniciatyva taip ir gali likti ne daugiau, kaip trumpalaikis ir pavienis — todėl ir nevaisingas epizodas“²⁵, — rašo S. Stut, apibendrinama heroizmo esmę.

²⁵ Жизнь, герой, литература.— Сборник литературно-критических статей, М., 1961, стр. 423.

Daunio estatetę perima Pijus, tas pats Pijus, kuris „neturi balso“. Pijus įdomiai autoriaus užmanytas; širdimi jis jaučia pačią gyvenimo prasmę — Dainų Dainą, — bet negali jos išreikšti žodžiais, nes yra nebylys. Ir štai — mirtis. Mirties akivaizdoje Pijus staiga prabyla: „iš siaubo jis atgavo amą“,

Bet vokiečių iššovė jam į burną
Ir Pijus vėl neteko savo balso. (p. 119.)

Dabar jau ateina žmonių eilė kalbėti. Paskutinę savo gyvenimo minutę jie praveria burnas. Bet ne kovos šauksmas tai buvo, ne; amžius amžiais religijos ir išnaudotojų puoselėtas nuolankumas blogiui jau padarė savo:

Tačiau jo (Pijaus.— M. B.) šauksmas pasiliko gyvas.
Dabar jį tęsė moterys, vaikai.
Jos puldinėjo lyg pašautos paukštės
Iš vieno kiemo pašalio į kitą,
Ant kelių šliaužė, tiesdamos rankas,
Maldaudamos gyvenimo. Jų žodžiai,
Tarytum sunkūs akmenys, nukrito
Net nepasiekę tikslo...

O po to
Visiems atėjo tikras laikas mirti. (p. 119.)

Per vėlai suprato Daunys savo gyvenimo prasmę, savo kelius. Jo sukalti kryžiai, jo skaptuoti smūkeliai ilgą laiką skiepijo žmonėse baimę ir nuolankumą; ir tie žmonės nespėjo nuo tos baimės ir nuolankumo išsivaduoti; mirties akivaizdoje gyvenimo minutės tokios trumpos...

Daunio paveikslu, jo idėjiniu krūviu ir jį papildančia lyrinio herojaus poetine publicistika teigiama kova už naują, laisvą nuo krikščioniškosios moralės pančių žmogų, nes tik laisvas, švarios sąžinės žmogus gali kurti naują, komunistinį gyvenimą.

Lyrinis poemos herojus ne tik teigia naują, nuo praeities varžtą laisvą žmogų: už tokį žmogų jis kovoja.

Poetas supranta, kad gyvenimas visada eis į priekį: tai objektyvus visuomenės vystymosi dėsnis. Istorija, jos eiga yra žmonijos priešų, žmonių žudikų, konkrečiai, imperializmo, teisėjas; ji suteikia tam imperializmui savo nuosprendį. Bet to istorijos nuosprendžio vykdytojas privalo būti patsai darbo žmogus — kitaip pasaulyje bus dar daug sielvarto, kančių ir aukų.

Iš naujo žmogaus pozicijų reikia žiūrėti ir į visą poemos simbolių sistemą, konkrečiai, į visų Daunio šeimos narių mirties scenas, nes čia, potekstėje, ir yra sukoncentruotas tas naujo žmogaus idealas, kurį teigia lyrinis poemos herojus.

Juk tai, kas poemoje pavaizduotuose žmonėse yra gražaus, kilnaus, kas atitinka žmogui keliamus reikalavimus — tai nesudega ugnyje. Tiksliau sakant, Napalio, senojo, Motinos, Jurgos mirties vaizdai nutapyti ryškioje romantinėje plotmėje, su gilia filosofine potekste, kurioje išryškėja poeto estetinio idealo kontūrai. Tegu Napalys ir nepasireiškia herojinėje kovoje, bet jis padaro tai, ką gali; mes tikime, kad iš tokių dorų, skaisčių žmonių ilgainiui išauga ir tikrieji didvyriai. Jis nesudega, o pasinaudoja paskutine erelių teise — mirti skrendant į saulę. Senasis Daunys „virto ugnimi“, o

Ugnis — revoliucija,
Gydanti žemės gėdą ir kančią
Ir pilniausiai išreiškiantį
Jos ilgesį
būti dora ir švaria²⁶.

²⁶ Just. Marcinkevičius, Publicistinė poema, Vilnius, 1961, p. 57.

Si ugnis sudegino Marčiaus „nuosavybės aktą“, žmonių paklusnumą ir nuolankumą.

Motina. Tai dar vienas poeto meninio-filosofinio mąstymo aspektas. Motina yra vienas iš įdomiausių ir brandžiausių poemos personažų. Pradžioje tokia konkreti, sakytume — kaimiška buitiška, vėliau, rutuliojantis siužetui, Motina vis labiau ir labiau apibendrinama. Kaimo žuvimo scenoje ji dar konkretus žmogus (nušluosto stalą, paprašo atsisėst), bet toliau jau praranda paskutines realias detales, paskutinius konkretumo bruožus ir tampa Lietuva.

Liepsna pradėjo glostyti jos plaukus,
Paskui nuvilkto jos lininį rūbą,
Bet jos pačios nepajėgė praryti,
Nes ji tada jau buvo Lietuva:
Tiek kartų deginta ir nesudeginta,
Tiek kartų šaudyta — ir nesušaudyta.
Kada nuo karščio perplyšo asla,
Tai pasirodė, kad jos kojos — šaknys
Įaugę buvo į granitą. Gyslom
Tekėjo žemės kraujas — geležis. (p. 123.)

Taigi, nesudega ir Motina, nes ji — Lietuva.

...Pašauto žmogaus sąmonėje tarsi žaibas blyksteri mintis, kad jis ir toliau tęsia sėją. Tuojau tas vaizdas asocijuojasi su kitu, romantiniu, didelės reikšmės vaizdu, kuris jau išplaukia iš poemos lyrinio herojaus idėjų:

Kada žmogus parkrito, jis galvojo,
Kad lenkiasi prie pusplinės sėtuvės,
Kurią paliko vidury laukų,
Ir kad jisai atėjo baigti sėją.
Tad ėmė sėti, eidamas į saulę.
Bet kas gi tai — sėtuvėje ne griekiai,
O gyvos žaizaruojančios žarijos!
Ir neapykanta iš tų žarijų dygsta.
Tai sėk, žmogau! Pasėk jų kuo daugiau.
Juk neapykanta — tai kasdieninė duona.
O tie, kur liks gyvi, bus alkani.
Jie rūpestingai prižiūrės pasėlį
Ir derlių susikraus į savo širdis.

Sėtuvė buvo jau visai tuščia,
Bet ir žmogus priėjo šviesią saulę.
Iškratęs klumpes, jis dešine ranka
Palaimino bedygstantį pasėlį
Ir apsirikęs vietoje sėtuvės
Prispaudė prie krūtinės karštą saulę... (p. 110—111.)

Sioje simbolių sistemoje gana aiški potekstė — gyvybė nežūva, nes lieka ugnis, iš kurios žarijų kyla neapykanta, nes išlieka gyva Lietuva. Poetas teigia ne bet kokią Lietuvą, o naują, tarybinę, komunistinę, už kurią kovoja Dzidorius ir Napalys; už jos naujus žmones, naują moralę, naują ideologiją mirties akivaizdoje pakyla Rapolas Daunys.

Poetą, kaip jau minėjome, visą laiką domina gyvybės ir mirties problema; jo visas patosas yra gyvybės apoteozėje. Poemos pradžioje poetas tapo Martyno ir Dzidoriaus paveikslus, atskleidžia jų skirtingą požiūrį į karą, į kovą: jei Martynui svarbu tik šiaip taip prastumti karo metus, ramiai ir tyliai pragyventi šį sunkų laikotarpį, tai Dzidorius aktyviai įsijungia į kovą prieš fašizmą, padeda tarybiniam partizanams. Diametraliai priešingos Dzidoriaus ir Martyno pažiūros į gyvybės ir mirties klausimą: jei Martynui dievas yra gyvybės garsų kūrėjas, tai Dzidoriui — mirties. Šis ginčas tarsi tęsiamas Rasiukos pirmųjų gimdymo skausmų scenoje, kuri iš viso išsiskiria savo meniniu audiniu iš daugiau

epiška maniera nutapyto skyriaus. „Čia nebėra buitiškumo; realus faktas pajungtas apmąstymui, o ne aprašymui ar konstatavimui.

Gyvybės atsiradimo problema poemoje sprendžiama dviejų jėgų susidūrimo aspektu — gyvybės ir mirties. Prisiminkime Dzidoriui išsprūdusį žodį apie dievą: „kraugerys“. Pasekime poemos eigą. Rasiuka —

O ji keliavo tarp žvaigždžių
Ir naujai žvaigždei rinko vietą,
Kad ji, kaip viešpats iš dangaus
Regėtų visą margą svetą
Ir vargą paprasto žmogaus.
Ir pagaliau ji pastebėjo
Aukščiausio sostą ant kalvos,

Nesivaržydama priejo,
Net nepalenkusi galvos —
O ir kodėl ji lenktis turi?
Ar ji mažesnė, kaip tasai,
Kurs nieko neveikia visai,
O ji tuo tarpu žmogų kuria? (p. 28.)

Susitinka du kūrėjai: Rasiuka ir „aukščiausiasis“. Lyrinio herojaus akcentas aiškus, — jis teigia naują gyvybę — žvaigždę.

Tai ne Martyno sūnaus gimimas; tai **gyvybės apskritai** kūrimo procesas. Šiame gyvybės atsiradimo apmąstyme skamba gili mintis — ji gimsta kovodama su kitu „kūrėju“, kurį Dzidorius pavadino „kraugeriu“, o tikroji gyvybės kūrėja dar aiškiau:

Ar tai vidur tamsios nakties
Ji nusilenkti jam atvyko?
Ne, tai kūrėjai susitiko:
Jinai — gyvybės, jis — mirties²⁷. (p. 28.)

Rasiuka dievui nenusilenkia. Užsimezga dramatinė situacija ir dviejų kūrėjų — tikro ir netikro — konfliktas. Kas laimės? Vyniojasi siužeto kamuolys. Martynas važiuoja daktaro — jis nori padėti gyvybei, bet padeda mirčiai. Kitaip būti ir negali, nes Martynas — ne tas veikėjas, kuriam paklūsta mirtis: pardavęs sąžinę, perka vien pražūtį. Kas kita Rasiuka.

Fašistai, kurie žudė ir kardu, ir kryžiumi, sudegino kaimą, bet Rasiuka — gyvybės kūrėja — nežūsta; tuose pelenuose, kuriuose sudegė nuolankumas, pasyvumas, vergiška kaimiečio dvasia, kuriame supleškėjo Martyno „nuosavybės aktas“, — atsiranda nauja gyvybė:

Ir čia pajuto ji, kad jau...
Kad tas, kurio nekantriai laukė
Ateinančio — ateis tuojau.
Ir ji ilgai ir veltui šaukė.
Tada įsitempė visa
Ir rankom žemės įsikirto.
Ir žemės laime, jos šviesa
Ir jos kančia jinai pavirto.
Plaukai su lauko žolėmis
Apsikabino, susipynė.
Dangus pavirto akimis,
O saule — deganti krūtinė.
Ir ji išgirdo, kaip giliai
Po žemėmis upeliai teka,
Kaip groja saulės spinduliai,
Kaip žolės savo tarpe šneka,
Tai buvo baisiai įdomu —
Ji niekad šito negirdėjo.
Dabar ji nejautė skausmų.

²⁷ Pabraukta mūsų. — M. B.

O laikas ėjo.
Laikas ėjo.
Jinai gulėjo laukdama
Ir viską savyje nutildė,
Kol žemiška garsų gama
Žmogaus balsu neprispildė... (p. 141—142.)

Taip gyvybės ir mirties kūrėjų konflikte laimėjo gyvybės, o ne mirties kūrėjas. Rasiuka stipri todėl, kad jėgų ji sėmėsi ne iš dangaus, o iš žemės; ji pati susiliejo su žeme. O nauja gyvybė gyvens; ji bus be sunkios, nuolankios praeities naštos, kuri slėgė Martyną, be naštos, nes ta našta sudėgė, jai gimstant...

„Istorija — degimo procesas,“ — sako Novalis. — Toks pat ir kiekvieno žmogaus gyvenimas. Koks poetas negali pasakyti apie save, rodydamas savo nudegimus: „Plėnys dega mano širdyje“. Bet iš plėnių atgimsta kartos, atgimsta laikai ir pasauliai, iš laužo plėnių pakyla dainos ir himnai, — kaip sako legenda, kaip moko istorija ir kaip yra iš tikrųjų“²⁸.

Tuo principu vadovaujasi ir Just. Marcinkevičius.

Ne gyventi, kad gyventume, o gyventi, kad kovotume — tokia pagrindinė poemos „Kraujas ir pelenai“ mintis, tokia jos herojinė dvasia, kuri nudažo visą poemą kovos aistra, kuri stengiasi pakelti skaitytoją į kovą prieš naujus pavojus, į kovą už savo pilnavertiškumą ir visišką savo asmenybės išlaisvinimą, t. y. už komunizmą. Poetas meniniais vaizdais ne tik ieško kaimo tragedijos priežasčių, bet šaukia — visus, visus! — į kovą už žmogaus teisę gyventi ir būti laimingam čia, žemėje. Aistringas lyrinio herojaus balsas, kuriame išryškėja aktyvi poeto asmenybė, jos herojinė pasaulėjauta, poemos charakteriai ir potekstė — visa ši sudėtinga poemos architektūra ir polifonija susilieja į vieną idėją — gyvenimo — kovos apoteozę. Tik tokioje visuomenėje galima nagrinėti šią poemą kaip herojinę, iškeliant į pirmą vietą poemos lyrinį herojų, kuris savo jausmų ir minties jėga, kovos trimitu suteikia poemai herojišką skambesį, sucementuoja ją ir įtvirtina vientisą teigiamo žmogaus idealą. Tai teigiamas žmogus pačia pilniausia žodžio prasme; ir ne tas, kurį mūsų kritikai dažnai įžiūri Napalyje (jis gal tik savo kaimo teigiamas idealas), bet poemos lyrinis herojus, kurio lūpomis paskleidžiamos pačios kilniosios, pačios gražiosios šios poemos idėjos. Poemos lyrinis herojus įkūnija Žmogaus iš didžiosios raidės broožus, stiprų jausmą, didelį intelektą ir gilią marksistinę pasaulėžiūrą.

Tokio gilaus išvelgimo, stengimosi pajusti atskirų reiškinių prasmę, tuos reiškinius logiškai pajungti bendrai minčiai — iki „Kraujo ir pelenų“ nežinojo nė viena mūsų poema.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v. universitetas,
Lietuvių literatūros katedra

Įteikta
1962 m. spalio mėn.

ПРОБЛЕМА ГЕРОИЧЕСКОГО В ПОЭМЕ ЮСТИНАСА МАРЦИНКЯВИЧЮСА «КРОВЬ И ПЕПЕЛ»

М. БЕЛЯУСКЕНЕ

Резюме

Поэме Юстинаса Марцинкявичюса «Кровь и пепел» наша литературная критика уделяла большое внимание. Главными особенностями этой поэмы, как правильно было отмечено, являются героическая осно-

²⁸ Johanas R. Becheris, Apie poetiškumą. — „Pergalė“, 1956, Nr. 6, p. 149.

ва характеров, их символичность, страстность публицистических деклараций поэта, большой гражданский пафос. Поэма по-новому открывает трагедию маленькой литовской деревни в период гитлеровской оккупации, страстно призывает к борьбе против фашизма, против смерти.

Автор статьи, рассматривая проблему героического в поэме «Кровь и пепел», вполне согласен с выводами нашей литературной критики о героических образах поэмы. Но, по мнению автора статьи, героический пафос поэмы вытекает не столько из содержания характеров, их символичности, сколько из героического мировоззрения лирического героя поэмы.

Главная особенность поэмы — это глубина и богатство лирического героя. Его героическое мировоззрение, идеалы, страстный призыв к борьбе против фашизма, против насилия и смерти, его понимание и восприятие жизни окрашивают весь жизненный материал поэмы, эмоционально насыщают характеры и ситуации.

Автор статьи, стараясь выяснить, что такое героический образ, polemизирует с литературным критиком К. Амбрасасом о сущности героического. По мнению автора статьи, нельзя смешивать героического начала с приподнятостью художественной речи, романтической окраской ее, символичностью. В этом отношении анализируются характеры Напалиса, старого Дауниса, Матери.
